

JOŠ JEDNOM O »REZERVNOJ« GENERACIJI

sveta lukić

15-74716167

Uprkos opštem čutanju smatram da treba, da moramo raspravljati o stvarima koje naša generacija živo interesuje. Zato objavjujemo sada ceo tekst intervjua Feliksa Pašića sa mnom, čiji je neznan deo izišao u „Borbu“ negde krajem prošle godine.

Povodom tvoje prve knjige Dobrica Čosić je u beleskama „Na belinama Razloga“ napisao: „On kao da nije bio dečak. Bio je dete, onda odmah čovek. Da li je to ovo vreme, ove naše memo, pomoglo da brže zru deca okupacije i rata“. Mene je taj, naravno subjektivni utisak zainteresirao.

— Mislim da je konstatacija o nagloj zrelosti tačna. Ima u svim mojim vršnjacima i nešto starmalo: iz ratnog detinjstva upali smo direktno u složenu zrelost onih godina posle oslobođenja. Još bliže, mi smo došli pred kraj polemike sa socijalističkim realizmom i dogmatikom. Vezani za to veliko i burno oslobađanje duhova, mi smo ujedno prva žetva normalnih prilika.

— Nedavno si u „Beogradskoj neđelji“ objavio članak pod naslovom „Moja generacija u književnosti“. Meni se on sviđa pre svega zbog otvorenosti. Mada si polom „generacija“ shvatio dosta uslovno, može izgledati da preuveličavaš njegovo značenje.

— Ni govora. Baš se ogradjujem od svakog romantizma. Generacija — to je za mene grupa ljudi koja zajednički startuje u jednom momentu, znači u istim ili sličnim uslovima. Uostalom, moja generacija ne daje mnogo povoda za romantičarske definicije, jer se od početka nikad i nigde nije cela skupila.

— Njene odlike?

— Razbijanje u literaturi, uopšte širenje modernih vidika. I, verovatno, pre svega kultura, pouzdana, takva da gotovo svaki moj književni vršnjak može — po red svog „posla“ — da prevodi i da piše obavješteno o pojavama u stranoj umetnosti kao i u domaćoj; zatim kultura sopstvenog izražajnog aparata koja ide sve do rafinamena i majstorstva, možda čak donekle preuranjenih.

— Nisu li to samo spoljne karakteristike?

— Ne... u stvari, kroz njih se pokazuje nešto važnije. Ukratko, mi smo prvi koji napuštamo dosta dosledno tradicionalnu poetiku. Ne samo u tom smislu što se većina bavi raznim književnim rodovima i vrstama uporedo, nego u svakom delu svako od nas izneverava „čiste“ forme. Ako je reč o našoj poeziji, ona je dobrim delom cerebralna odnosno objektivna; proza nam je ili fantastična ili esejistička. Diferencijacije koje je kritika pravila — ma koliko bile šematične — ipak priznaju da među nama postoji jedna grupa esejističkih pisaca (Pavlović, Konstantinović, Lalić, Hristić, Radović, Miljković, Bora Čosić, Velmar-Jankovića, Šolev, Urošević, Soljan, Gotovac, Kozak, Hing, Zajc, Zlobec) — i druga koja je nešto drukčija rečimo više odgovara nekim klasičnim književnim merama i merilima (Bulatović, Šćepanović, Danonjić, Obrenović, Lebović, Kuzmanović, Tomićić, Popovski, Đuzel, Pavlović, Krmptućević, Vrkljan, Strišić, Ković itd.). Međutim, druga se grupa od prve razlikuje veoma uslovno. Tačno na sredini stoje Mihalić, Golob, Mader, Dragojević, Krnjević, Tahmišić, Tauffer, Matvešić, Milankov, Velimir Lukić, Simović, Timotijević, emocionalisti sa intelektualnom temperaturom. Osim toga, i druga grupa negira romantizam i sentimentalnost u lirici, sitan podatak u prozi a pedagogiju i utilitarizam u kritici.

— Ti, dakle, smatraš da je takva pozicija već dala ozbiljnije plodove?

— To svakako neće izmaći pažnji i onoga ko mirno ume da gleda pojave u našoj posleratnoj književnosti. Ne želeći da ponavljam ono što sam već nekoliko puta iznosio, dosta je ako ovdje pomenem još jedan momenat, karakterističan za moje vršnjake. To je prevelika opsednutost knji-

gom — kao simbolom dela, simbolom ozbiljnog rada na literaturi i jedinog književnog rezultata vrednog pažnje. Zbog toga je dobar broj nas napisao možda više knjiga no što treba i no što smo mogli; drugi su opet preterano odlagali, iz straha zaobilazili — i ovo ih gde tek sada, oko tridesete svoje godine debutuju knjigama. Samo u Beogradu ima desetak takvih, po pravilu izuzetnijih talenata: Vih, Makavejev, Nikola Milošević, Milosav Mirković, Živojin Pavlović, Popov, Pekić, Vasko Ivanović.

— „Razlozi“ su često pominjani kao ispovest cele generacije. Ta knjiga mogla bi se tumačiti duhom pobuna koje na ovaj ili onaj način obeležavaju nastup tvoje generacije: pobuna protiv romantizma, protiv vulgarnog angažovanja umetnosti, zatim pojava protiv klasične poetike, protiv teorije rodova i vrsta u krajnjoj liniji.

— U momentu nastajanja te hibridne esejističke proze ja nisam bio zaokupljen toliko estetičkim revolucijom koliko pitanjem: šta da radi u životu mlad, današnji i ovašnji intelektualac? Ili me više intrigiralo zašto se, tako reći doslovce, niko kod nas u literaturi ne bavi savremenom temom, toliko inspirativnom u svojoj novosti, čak jedinstvenosti. Takve opsesije urodile su izvesnim posledicama negativnim po striktnju književnu vrednost teksta. Prosto, na momente olako sam se zadovoljavao time što sam govorio stvari koje se inače — u to vreme, ali ne samo tada — nisu govorile. U razbijanju nekih kanona klasične poetike i drugih dogmatičnosti na raznim stranama života „Razlozi“ bi verovatno odigrali značajniju ulogu da nisi bili — previše hibridni. Eseju kao vrsti koja je po definiciji „mešovita“ ništa ne bi smetalo da sam ja uspešnije sjedinio beogradski argo sa filozofskim rečnikom, reporterske impresije sa etičkim uopštavanjima. Potpuno sam svestan toga. Bez velikih napora danas bih od „Razloga“ umeo da napravim celovit esejistički roman, ono što su oni morali da budu i što u skici i slatnji jesu. „Razlozi“ su moja prva proza, ali ne sasvim mladačala. I nisam u stanju za njih da kažem kao Ivan Lalić za svoje rane pesme „Prvi se Dučić u vodu bacaju“. Ūza sve ogleda, tih „Razloga“ se danas i ne odričem i ne stidim. Doneli su ispovest nadličniju, opštiju. Zatim su obeležili jedan kredno, ne samo literarni nego i životni, postavljajući i rešavajući pitanje: kako da se živi, odnosno kako da izgradi moju svoju ličnost?

— Da li imaš nameru da jednom direktnije nastaviš „Razloga“? Mislim na isticanje svesti i savesti, svoga mesta pitanja kako čovek da živi.

— U tom smislu „Razlozi“ su knjiga koja se piše celog života. Oni daju okvir i ostaju moto svega onoga što sam kasnije radio ili nameravao. Zato, kad me danas neko pita čime se bavim — najprostiji, ujedno i najtačniji moj odgovor je: esej. Nekad je to esej iz umetnosti (čiju celinu daje nova knjiga „Estetička čitanka“); on ide do teorijske studije — kao u knjizi „Umetnost i kriterijum“. To je ona linija „Razloga“ koja ukazuje na filozofiranje, na racionalnu disciplinu kao na jednu mogućnost današnjeg intelektualca. Mislim da sam dosad na toj liniji najzrelije radio. Druga moja globalna linija — kvantitativno izrazitija — takođe je poreklom iz „Razloga“ i može se zvati takođe esejističkom. Ali tu je reč o slobodnom komentaru iz života, esej iz života, dakle o proznom eseju ili o esejističkoj prozi.

— Sta označava taj termin?

— Razjasniće ga moj dalji put, a naročito druga moja knjiga, „Neko vreme“. U njoj sam pokušao, opet na esejistički način, ali objektivnije da fiksiram materiju, razvijajući onaj deo problematike „Razloga“ koji je vezan za savremene intelektualce i za intelektualnost kao stanje duha.

— „Neko vreme“ je izazvalo dosta primedaba u kritici. Možda se ipak o for-

malnom pitanju — kome rodu pripada tvoje pisanje i je li ono uopšte literatura — raspravljao više nego o poruci i dubljim strukturama te knjige?

— Ja sam im to donekle sam omogućio, jer su mi se neke važne teme već u svojoj životnoj autentičnosti učinile dovoljno transponovanima — pa su u knjizi ostale i ispalje sirove. Ali izvesni kritičari, povučeni površnim i pomodnim estetizmom, prenebregli su neke očite napore „Nekog vremena“, za razvijanjem proznog eseja. Prvo, ulazeći u savremenu istoriju ja sam mnogo pazio šta će se za čitaoce podrazumevati — i ostavio nedokazanima samo velike istorijske momente, koji se znaju i moraju se znati i ubuduće. Sve ostalo se dokazuje. Dalje, knjiga ima jedno glavno jezgro: vreme i stanja zaštroeno do isključivosti „ili-ili“, u sredini koja revolucijom pravi skok iz sela u socijalizam. Od intelektualca krvo vezanih za revoluciju, kojima se bavi prvi deo, preko građanskih intelektualaca u drugom, stiže se u poslednjem delu do mladog intelektualca koji je slušao sve te priče o „nekom vremenu“, istraživao ih (on se tako i zove: Istraživač, Radoznalac...) da bi se na kraju pojavio direktno sa problemima svog duhovnog sazrevanja u jedno mirnije i srećnije doba. Najzad, prozni esej za koji sam se u „Nekom vremenu“ zalagao trudi se da iščisti tekst od najbanalnijih „literarnih“ naslaga) opisa prirode, fizičkog izgleda junaka, opisa enterijera. Glavno oružje, cerebralni komentar, na mahove prelazi u čist dijalog čiji su očigledan uzor Didro i Platon. S druge strane, „Neko vreme“ je moja najmučnija spisateljska škola. Foše njega u jednom predahu iako sam napisao „Bunu protiv reči“, lirsko-filozofski esej koji ističe iz jedne posebne kontempativne intonacije „Razloga“, ali iz rvanja sa „Nekim vremenom“ takođe.

— Da li nekoliko odlomaka — objavljenih po časopisima pre nekoliko godina — sa naznakom da su iz knjige o selu označavaju tvoju želju da pokreneš još jednu temu „Razloga“?

— Selo kao stvarnost i kao simbol prošlosti diktiralo mi je 1958. godine hroniku „Seljačke ratne igre“ koju do danas nisam završio. Ona odudara prilično od mog ostalog rada. Mene samog od početka je bunilo što mi se taj tekst nekako „izmiche“ iz ruku, ide u preveliku konkretnost i tradicionalnu realističnost. Kad sam ubrzo zatim ustanovio izvesna nehodična podudaranja između Čosića i mene — u tretmanu narodnog hora, na primer, — digao sam ruke od posla uz izgovor da ću po izlasku Čosićevih „Deoba“ proveriti je li on obavio sav taj posao memo... Ali posle nisam dospelo da isteram taj račun. Naišao su druge stvari. Sada, posle akumulacije materijala i jedne „isterane“ cele verzije spremam se da definitivno napišem „Vodene cvetove“. To je pokušaj sinteze čistog i dosta konkretnog dijaloga u prvom delu sa drugim delom koji predstavlja esejistički komentar prvog dela. Inače, te matski, „Vodeni cvetovi“ treba da pokažu kako su se ostaci i potomci srpskog građanstva, onog tako ekspanzivnog između 1903. i 1914. snašli u socijalizmu. Koliko me oni interesuju, još više me interesuje sam socijalizam. Možda je na redu još jedna knjiga proza, vezanih jedinstvom duhovnog stanja, „intelektualnom temperaturom“. Time bi „Razlozi“ bili u striktnijem smislu iscrpljeni.

— Malopre, kad si govorio o svojoj generaciji, pomeno si jednu njenu osobinu: da je producirala knjige...

— ... hoćeš da kažeš kako se producirala.

— ... a sada, povodom „Razloga“, sam si govorio gotovo isključivo o knjigama: o ovoj, onoj...

— Saleći se na isti način kao ti, nazivao sam svoju generaciju rezervnom, onda generacijom u senci, starmalom; a sada možemo da kažemo: ona u nekom pogledu zbilja jeste i knjiška generacija. Što se mene tiče, ne znam; možda ću i pre ispu-

njenja navedenog, vrlo pretencioznog plana prekinuti sa pisanjem proze. Te sumnje i krize vezane su za specijalnu situaciju u kojoj se nalazi onaj ko se opredeljuje za cerebralnu literaturu, odnosno za esej kao za glavni put svog književnog manifestovanja. Naročito ako čovek hoće da ozbiljno zahvati savremeni život, teškoće su bezbrojne.

— Možda bi bilo dobro da objasniš svoje poimanje savremene teme i savremenosti. Pošto si pisac koji uvek traži nekakve korene, verovatno si razmišljao o stanju, konačno i o strahu naše literature od savremene teme.

— Možda je nekad bilo straha i kočnica, ali danas je već dominantna komotnost. Inače, stvar je jasna, pre svega kad je u pitanju proza. Teorijski govoreći, u prozi tema igra važnu ulogu. Mada ni tu, a ni uopšte ona nije glavni ni jedini kriterijum, ipak daje završne kopke, konačnu konkretnost jednom umetničkom delu. Savremena tema pruža šanse za veliko razigravanje materije, za ispitivanje nepoznatog, za otkrića na terenu izraza. Naravno, sve ovo pod uslovom da savremenost bude shvaćena kao psihološki najautentičniji ugao iz koga mi posmatramo i primamo svet; odnosno ona je nama najbliži način shvatanja integralne relacije subjekat-objekat.

— Da li su takva razmišljanja o savremenosti i angažovanosti povod za tvoju knjigu eseja koja ima neobičan naslov „Estetička čitanka“?

— Direktno sigurno ne. Tu knjigu pisao sam sa određenom „praktičnom“ namerom i namenom — za širi sloj današnje publike, za one ljude koji se ne bave specijalno estetikom, dakle teorijom i istorijom umetnosti, a i samu umetnost prate neredovno, povremeno, na preskok. Tim „amaterima“, mislim, vredi pokazati da postoji jedan krug realnih pitanja i racionalnih odgovora u umetnosti i o umetnosti. Potrebno je da amaterski odnos prema ovoj važnoj grani ljudske aktivnosti bude oslobođen od strahopoštovanja ili snobizma, da postane komotniji, puniji. Razume se da je u knjizi takođe reč o savremenom i o angažovanju. Indirektno, i „Estetička čitanka“ ima mnogo veze sa problemom koji muči celu našu generaciju. To je pitanje komunikativne vrednosti, popularnosti i šireg priznavanja onoga što mi radimo u literaturi. I kad kažem da smo mi pisci bez publike, onda pre svega time konstatujem da mi nemamo makar globalno određenu neku publiku, svejedno koliko ona bila malobrojna. Neka je malobrojna, ali neka je određena. U tom smislu nekad se recimo govorilo za nekog da je studentski pisac. Krelež je između dva rata imao svoju publiku „na levoj strani stvarnosti“. Posle rata čini mi se da je samo Oskar Davičo stekao takav određen krug svojih čitalaca. I, na drugi način razume se, Branko Ćopić. Već kod Dobrice Čosića mnogo bih se mislio koja je to publika, iako on ima markantne tiraže za naše prilike.

— Možda je kod vas ipak posredni neka superiornost?

— Ne, ja mislim da naših tekstovi, idući često na eksperimenat svesno idu i na rizik. Nije plod superiornosti ni to što smo se mi donekle profesionalizovali, tačnije upleli se u profesionalnu sferu tako da smo sami sebi dosad bili publika i kritika. Tu smo se dugo, bukvalno vrteli u jednom bubnju. U krajnjem efektu, naše knjige su manje čitane no što su mogle da budu.

— Verovatno su zbog svega toga i sudovi o generaciji uglavnom proizvoljni.

— Da se proverila u nekom dinamičnijem kontaktu sa publikom, i kritikom, svakako bi drukčije izgledao njen razvoj pa i intenzitet njenog interesovanja za savremenost. Ali tu se još dosta može izmeniti s obzirom na to da mi nismo završeni pisci, da smo u stvari završili jedino svoju literarnu mladost i tek treba da uđemo u punu zrelost, manje naglu i starmalu, znači pravu, definitivnu.